

DÜŞMÂNLARIMIZA BÂ'İS-İ HELECÂN VERMEK: EDİRNE YENİ SARAY'I TAMİR ETMEK*

MURAT KOCAASLAN**

1. Giriş:

İstanbul'dan önce Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapmış olan Edirne'de, hanedan üyelerinin yaşamış olduğu iki sarayın mevcudiyeti bilinmektedir. Bunlardan ilki I. Murad saltanatu yıllarında (1359-89) 767/1365-66'da Edirne'nin fet-hinden sonra inşa ettirilen ve Saray-ı Âtik¹ olarak bilinen saraydı. Ancak bu saray günümüze ulaşmadığından mimari bir tasvirini yapmak oldukça güçtür.² Edirne'deki ikinci sarayın inşasına ise eski saraydan yaklaşık seksen yıl sonra (854/1450) II. Murad döneminde (1421-1444) başlanılmıştır.³ Saray-ı Cedid-i Âmire –*Tunca Sarayı, Edirne*

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Projeler Birimi (Proj. no: 012D007701001) tarafından desteklenmiştir.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara / TÜRKİYE
muratkocaaslan@gmail.com

¹ Süheyl Ünver, *Saray-ı Âtik* olarak adlandırılan sarayın ilk yapıldığında *Yeni Saray* olarak bilindiğini, ancak Tunca kenarında yeni bir saray yapıldıktan sonra burasına *Eski Saray* denilmeye başlandığını belirtir. Süheyl Ünver, İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları, İstanbul 1947, s. 58.

² Eski Saray hakkındaki bilgilerimizin kaynağını Evliya Çelebi oluşturur. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. III, Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 255; Modern araştırmacıların çalışmaları da bu kaynaktan beslenir. Eski Saray hakkında ayrıca bk. Ahmed Bâdi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne –Edirne Şehri Bahçeleri– (Edirne Şehri Tarihi)*, c. I, çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği, Edirne 2000, s. 35; Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Yay. Ahmet Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 16-20; Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisi İlk Devri*, c. I, İstanbul 1966, s. 295; Mithat Sertoğlu, “Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray”, *Resimli Tarih Mecmuası*, c. V, 1954, ss. 3462-3463; İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, ss. 11-25; Ünver, *a.g.e.*, s. 58-59; Semavi Eyice, “Edirne Mimari”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, (1994), s. 431; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kumu, Ankara 1988, ss. 10-12; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, ss. 43-44; Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999, s. 16; Satoshi Kawamoto, “Edirne Eski Sarayı”, *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2011*, (2012), ss. 43-48.

³ Evliya Çelebi Saray-ı Cedid-i Âmire'nin yerinin fetihten önce av seferlerinin yapıldığı bir yer olduğunu söylüyor. Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 255-256; Ayr. Bk. Ahmed Bâdi, *a.g.e.*, s. 35; Abdurrahman Hibri, *Enîsü'l-Müsâmirin (Edirne Tarihi 1360-1650)*, Çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999, ss. 17-19; Osman, *a.g.e.*, s. 21; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 12.

Saray-ı Hümayunu, Hünkâr Bahçesi Sarayı – olarak adlandırılan saray uzun yıllar Osmanlı hanedan üyelerine ev sahipliği yapmıştır.

Bu makalenin amacı *Saray-ı Cedîd-i Âmirî'nin* tarihsel sürecini ve mimarisini ayrıntılı olarak ortaya koymak ve tanıtmak değildir. Zira böyle bir yaklaşım daha kapsamlı bir çalışmayı zarurî kılar. Bundan ziyade yapmaya çalıştığım, kırk dört yıla yakın bir süre kafes hayatı yaşayan Abdülhamid-i Evvel'in on beş yıllık saltanatı döneminde Saray-ı Cedîd-i Âmirî'de gerçekleştirmeye çalıştığı tamiratların bir kısmına dikkat çekerek, bunlar üzerinden Sultan'ın, sarayın tamiratına bakışını ortaya koymak olacaktır. Bu çerçevede bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm bir sonraki bölümü daha anlaşılır kılmak amacıyla I. Abdülhamid ve onun saltanatı yıllarında devletin ekonomik durumunu, ikinci bölüm ise makalenin asıl odaklandığı konuyu oluşturan Saray-ı Cedîd-i Âmirî'deki onarım projelerine odaklanmaktadır.

2. Abdülhamid-i Evvel

Sultan I. Abdülhamid, III. Ahmed (1703-1730) ile Râbi'a Şermî Kadımfendi'nin oğlu olarak 5 Recep 1137 Salı/20 Mart 1725 günü dünyaya geldiğinde⁴ yaklaşık kırk dört yıla yakın bir süre kafes hayatı yasayacağını elbette bilemezdi. Şehzade, doğduğunda tüm diğer hanedan üyeleri gibi ona da özel kutlamalar ve törenler yapıldı. Babası Sultan Ahmed'in onun doğumuna kadar yapmış olduğu Edirne seferleri bir daha gerçekleşmeyeceğinden, şehzadenin hayatı İstanbul'da ve özellikle de babası tahttan indirildikten sonra kafeste geçecekti.⁵ Kafese kapatılmasından iki yıl sonra annesini⁶ ve on bir yaşında da babasını kaybeden⁷ Şehzade Abdülhamid, tahta çıkacağı 1187/1774 yılına kadar gözetim altında bir hayat yaşadı. On beş yıllık saltanatı sonrasında 11 Recep 1203/7 Nisan 1789 tarihinden ölene⁸ kadar da iç ve dış birçok olayla meşgul oldu.

⁴ Münir Aktepe, "Abdülhamid I.", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. I, (1988), s. 213.

⁵ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasi-yi Devlet-i Âliye-yi Osmaniye: Teessüs-i Devlet-i Âliyeden Cennet-mekân Sultan Abdülmecit Hanın Evahir-i Saltanatına Kadar Güzeran Eden Zamanı Attır*, c. 2, Matbaa-yı Ahmet İhsan, İstanbul 1909, s. 191; Aktepe, *Abdülhamid I.*, s. 213; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, Ankara 2001, s. I; Şehzade Abdülhamid, Patrona Halil isyanı sonrasında babası tahtan indirilince, 18 Rabiülevvel 1143/1 Ekim 1730'da beş buçuk yaşında şimşirlik dairesine kapatıldı. Münir Aktepe, "Ahmet III.", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. II, (1989), s. 37; Kâmil Paşa ise beş yaşında kapatıldığını söylüyor. Kâmil Paşa, *a.g.e.*, s. 191.

⁶ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s. 83.

⁷ Aktepe, *Abdülhamid I.*, s. 213.

⁸ "Kaymakam Paşa bi-emri'lâhi teâlâ ammin Sultan Abdülhamid Hân ecet-i müsemmasıyla âzîm-i dâr-i cinân olup.."; Mühimme Defterleri, nr. CLXC, s. 4/h.I; Yay. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 36; Bedi Şehsuvaroğlu padişahların ölüm nedenlerini tartıştığı çalışmasında, Abdülhamid'in beyin kanaması ile öldüğünü belirtir: "Kırım harbinden fena haberler gelmeye başlayınca Sultan Abdülhamid I. bir baş ağrısına müptelâ olup, Ozi kalesinin düştüğünü bildiren tahrirâtı okurken daha birkaç satır bile okuyamadan: "Bilmem bana ne oldu, başım dönüyor..", Ayrıntı için bk. Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı Padişahlarının Akibetleri", *V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Eylül 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1960, ss. 401-402; ölümü sonrasında gerçekleştirilen cenaze işlemleri için bk. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, ss. 36-37.

Kafes hayatında geçen uzun yıllar sonrasında, yaklaşık kırk dokuz yaşında olan Şehzade Abdülhamid, geleneklere uygun protokoller ile kendisine biat olunarak (Resim 1) tahta çıktı.⁹ Tahta çıkan yeni padişah pek parlak bir tablo ile karşılaşmadı. Suraiya Faroqhi'nin tanımlamasıyla Abdülhamid'in tahta çıktığı yüzyılın son dönemi halk kadar idareciler için de bir "bir kâbus dönemi"¹⁰. Abdülhamid ilk olarak atamalar ve tayinler ile uğraştı. Özellikle uzayan seferlerle birlikte önemli bir sorun haline gelmeye başlayan zahire sıkıntısı, stokçuluk gibi meselelere ciddi ve sert önlemler getirdi.¹¹ Mali sıkıntılara karşın ilk dönemde alınmış olan bu tedbirler sonrasında, ekmeğin gramajının artması¹², gıda maddelerinde indirimle gidilmesi halk arasında memnuniyet de yarattı.¹³ Devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumda kısa süreli rahatlamalar sağlasa da Sultan Abdülhamid saltanatının son yıllarına kadar bu sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı.¹⁴

3. Saray-ı Cedid-i Âmire'yi Tamir Etmek

Rıfat Osman, *Edirne Sarayı* kitabında, I. Abdülhamid dönemi öncesinde yapılan tamiratlara değinir. Yazar, özellikle III. Ahmed sonrasında Saray'ın önemini yitirdiğini ve 1165/1752 ile 1166/1753 yıllarındaki iki depremde ise harap olduğunu söyler. Saray, III. Mustafa'nın 1182/1768-69 senesindeki ziyaretine kadar da harap bir halde kalmıştır. Bununla birlikte yazar, özellikle bu çalışmanın odaklandığı I. Abdülhamid döneminde meydana gelen 1190/1776-77 yangından da söz etmektedir.¹⁵ Buna göre; mabeyn mescidinde çıkan yangın saraya ait kıymetli eşyaların zarar görmesine yol

⁹ Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-zâde Fındıklık Süleyman Efendi Târîhi Mür'it-tevârih*, c. II/B, Edt. M. Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980, ss.116-117; Aktepe, *Abdülhamid I.*, ss. 213-214, Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 4; Bu konuda bk. Bâb-i âli Defterleri, Sadâret Teşrifât Kalemî (A.TŞF), def. Nr. 350, vr. 29a; KK. Teşrifâtçılık Defterleri, nr. 676 mük. 1, s. 1; Rûzmerre, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, yazma nr. 1001, s. 1; Yay. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla*, Çev. E. Kılıç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 245.

¹¹ Mesela, cülusundan sonra fırınlardan ekmeğin örnekleri aldırması, eksik gramajlı ekmeğin satan, mum stoklayan ve rüsvete bulaşanlardan bazılarının işyerlerinin önünde asarak cezalandırması. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 6.

¹² İstanbul'da fırınlarda pişirilen ekmeğin gramajının eksik olduğuna dair tespitler 1100/1689 yılında da yapılmış ve gerekli önemlerin alınmasına çalışılmıştır. Bk. Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: (1100-1200)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 5, Ayr. Bk. S. M. Kütükoğlu, "İstanbul'da Ekmeğin Temininde Devletin Rolü (XVIII-XIX. Yüzyıllar Arşiv Kaynakları)", *Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi, Prof. Dr. Nejat Göyünç Özel Sayısı*, 7, (1997), s. 55-74.

¹³ Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁴ Dönemin ekonomik durumu hakkında bk. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Malî Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986; Gülfetîn Çelik, 1750-1792 Yılları Arasında Osmanlı Devletinin Merkezi Hazine Gelir ve Giderleri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

¹⁵ Rıfat Osman 1190/1776 yılındaki yangının, küçük bir mecmuada okuduğu Sarayın kapıcıbaşlarından Edirneli Malacık Zâde Raşid Ağa'nın mütaleasında zikrettiğini belirtir. Bk. Osman, *a.g.e.*, s. 42.

açmıştır. Yangın, *kum kasrı* ile *arz odasına* ait eşyaların yanında, *taht-ı hümayun sofası* ve *mabeyn mescidinde* (Resim 2) muhafaza edilen eşyalar ile meydana gelen kıymetli levhalara zarar vermiştir. Ayrıca bin beş yüzden fazla kitap, halılar, seccadeler, perdeler, gümüş şamdanlar, avizeler de zarar görmüştür.¹⁶

Yukarıda belirtilen tarihlerde Saray'ın yaşamış olduğu felaketlerin yanında önceki dönemlerde bazı onarım girişimleri de olmuştur. Mesela yine Rıfat Osman, 1171/1757-58 yılında Hamami Zâde Yusuf Efendi'nin bina emini olarak tayin edildiği bir tamirattan söz eder. Buna göre, Haşim Ali Bey tamirat için görevlendirilmiş, ancak kısa süre sonra görevden azledildiğinden proje tamamlanamamıştır. Yaklaşık on bir yıl sonra III. Mustafa'nın ziyareti sırasında yapılan tamir ise ancak mabeyn kısmıyla sınırlı kalmıştır. Yazar, Sultan Mustafa'nın ziyaretinden 1263/1846-47 yılına kadar geçen sürede Saray'ın onarımı için beş defa keşifnâme hazırlandığını belirtir. Hicri, 1201, 1217, 1222, 1226 ve 1243 tarihlerini ve sonrasını kapsayan tamirat girişimleri sırasında Saray'ın çeşitli yerlerinin onarılması amaçlanmıştır.¹⁷ Mesala 1265/1849 yılında yapılması planlanan tamirlere ilişkin hazırlanmış bir plan¹⁸ da bulunmaktadır (Resim 3).

Rıfat Osman'ın belirttiği tarihler içinde bu çalışmayı doğrudan ilgilendiren sadece hicri 1201 tarihidir.¹⁹ 1703 Edirne Vakası'ndan sonra III. Ahmed hariç padişahlar Edirne'yi kullanmadılar. Ancak I. Abdülhamid'in yine de buradaki saray ve diğer devlet binalarının tamirâtı için başka keşif defterlerini hazırlattığı ve bunun sonucunda çeşitli onarımlar yaptırılmayı planladığı bilinmektedir.²⁰

Yukarıda belirtilen ve Saray'daki eşyalara büyük zarar veren 1190/1776-77 yangının hemen sonrasında yanan yerlerin onarılıp onarılmadığına dair bir bilgiye ne yazık ki henüz sahip değiliz. Sultan I. Abdülhamid'in tahta geçtiği 1187/1774 yılından iki yıl sonra meydana gelen yangının izlerini örtmek için bu yıllarda bir girişim yapılmadığı da düşünülebilir. Zira Sultan'ın öncelikli olarak ekonomik sıkıntılar ile ilgilendiği dönemin mevcut durumundan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Rıfat Osman'ın değinmediği ve yangından sekiz yıl sonrasına ait kimi belgelerden ise onarıma yönelik girişimlerin geç de olsa başlatıldığı söylenebilir.²¹ Bunlardan biri 27 Rebiyülevvel 1198/19 Şubat 1784 (Resim 4), bir diğeri ise 11 Rebiyülahir 1198/4 Mart 1784 tari-

¹⁶ Osman, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹⁷ Osman, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹⁸ BOA, İ.MVL.00138.

¹⁹ Günümüzde İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Hicri 1201 tarihli birkaç defter bulunmaktadır. BOA. D.BŞM.d. 5458, 5477 ve BOA. CS., 7956, 8480, 7202.

²⁰ Bu dönemde yapılan kimi keşif ve onarımlar hakkında bk. BOA. D.BŞM.d. 5225, 5458, 5477; BOA. CS., 6497, 7202, 8275, 8480. Ayr. Bk. Önder Demir, *Belgelerle Saray-ı Cedid-i Âmir-i Edirne*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 56.

²¹ BOA. D.BŞM.d. 5225, 5458, 5477; BOA. CS. 8275, 6497, 7202,

hine aittir. Defterlerden anlaşılacağı üzere padişahın *Edirne Sarayı-ı Hümayûnu ve Bâb-ı Hazret-i Sadr-ı Âlî* ile kışlarında ve taşrada tamirat yapılmasını istemesinden dolayı, Agop Kalfa²² tamir olunacak yerleri ve masrafları içeren defterleri hazırlamıştır.²³ Yaklaşık iki yıl sonra 17 Muharrem 1201/9 Kasım 1786 tarihinde (Resim 5) bu defa başka bir keşif defteri hazırlanmış ve Saray'da onarılacak yerlerde yapılması gereken işler daha ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Peki devletin büyük bir ekonomik sıkıntı içinde yaşadığı bu dönemde hanedan üyelerinin kullanmadıkları Saray-ı Cedid-i Âmire'yi neden onarılmak istenmekteydi? Sultan böyle bir girişimde bulunmakla neyi amaçlıyordu? Muhakkak ki Abdülhamid'in yapmayı düşündüğü tamiratların ihtiyaçtan ziyâde siyasi bir yönü bulunmaktaydı. Zira Sultan'ın, Râgıp Paşa (1698-1763) sâdereti zamanından beri tamir edilmeyen Saray-ı Cedid-i Âmire'nin onarılması düşüncesinin altında yatan asıl neden²⁴ düşmanlara bir mesaj vermek istemesiydi.²⁵ Bununla birlikte devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu saklamaya yönelik bir çaba olduğu da anlaşılmaktaydı.²⁶ Mesela dönemin vezirine hitaben yazdığı hatt-ı humâyündaki satırlar her iki varsayımı da destekler yödedir: "...sarây-ı humâyûnun Enderun ve Bîrûn iktizâ eden ta'mürâtı dostlarımıza inşirâh-ı kalbleri ve düşmanlarımıza bâ'is-i helecân vermek şân-ı Devlet-i Aliyye olmağla iktizâsınca ta'miri husûsu hoş olmak gerekdir..."²⁷ Abdülhamid, hatt-ı hümayunda öncelikle sarayın onarılmasının gerekliliğine dikkat çekip, ardından biraderi asrında Râgıp Paşa zamanında, yalnız *paşa kapusu, ağa kapusu, defterhâne ve kışlalar* (Resim 2) gibi yerlerin onarıldığını söylemektedir. Yeni başlanacak tamirat için ne gerekiyor ise yapılmasını ve bununla bizzat ilgilenilmesini istemektedir.²⁸ Sultan'ın bu konudaki genel tutumunun ısrarcı olduğunu söyleyebiliriz. Zira Sultan yukarıdaki hatt-ı humâyûnunda zikredilen saray hakkında daha sonra yine malumat isteyince: "*birkaç sene zarfında saray-ı mezbûrun tamiri mesârifâtı ne vehiledir ve kimlerin ma'rifetiyle idüğü Başmuhasebe'den derkenar ola*", konu araştırılıp son durum hakkında bilgi verilmiştir.²⁹

²² Agop Kalfa için bk. Kevork Pamukçyan, "Hassa Mimarı Edirneli Agop Kalfa (1738-1803), *Tarih ve Toplum*, c. 12, sy. 72, (1989), ss. 24-25.

²³ BOA. D.BŞM.d. 5225, s. 2, 7. 27 Rebiyülevvel 1198 tarihli defterde işi yapan kişinin Agop Kalfa olduğu açıkta belirtilmişken, 11 Rebiyülahir 1198 tarihli olanında isim geçmemektedir. Ancak ikinci defterde belirtilen mevcut masrafın birinci defter ile birlikte hesaplandığı görülmektedir. Mevcut bu durum her iki defterin de Agop Kalfa tarafında hazırlandığını gösterir.

²⁴ Sultanın bu anlayışına Sarıcaoğlu da dikkat çeker; bk. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 176; Bununla birlikte 2011 yılında Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü tarafından düzenlenen *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*'nda Miraç Tosun 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sultanlarının Saray-ı Cedid-i Âmire'nin tamiratlarına yaklaşımları üzerine bir değerlendirme yapmıştır.

²⁵ TSMA. E. 7029/208; Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 176.

²⁶ D.BŞM.d., 5458, s. 9

²⁷ BOA. HAT. 58529; Yay. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 298.

²⁸ BOA. HAT. 58529; Yay. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 298.

²⁹ BOA. D. BŞM.d. 5458, 12.

“Seksen iki tarihinde Sârim Paşa Kethudâsı el-Hâc Selim Ağa ma‘rifetiyle Edirne Saray-ı Hümâyûnu tamir ve termim olunup mesârif-i tamiri olan meblağ-ı merkûmun tezkiresi verildiği ve doksan sekiz senesinde dahi Paşa Kapısı ve Bâb-ı Deferi ve Topçu ve Arabacı Kışlası ve Mehterhâne umûru Edirne Cizyedârı Mehmed Efendî ma‘rifetiyle tamir ve termim olunmak üzere ale‘l-hesâb bu mikdar meblağ Darbhâne-i Âmire ve Haremeynü’ş-şerîfeyn Hazinesi’nden i‘tâsı için sûretleri verildiği mukayyedir.

Ferman, devletlü inâyetlü sultânım hazretlerindedir. Fi 9 Safer 1201/1 Aralık 1786.

3.1. 27 Rebiyülevvel 1198 ve 11 Rebiyühahir 1198 Tarihli Defterler

Sultan’ın isteği doğrultusunda Agop Kalfa’nın hazırladığı keşif defterlerinde ne-redeyse Saray’ın tümünün (Resim 2) ve bununla birlikte saray dışında kalan yerlerin onarılması öngörülmekteydi.³⁰ Oysaki bu dönemde padişah ve hane halkı Topkapı Saray’ında ikamet etmekteydi ve Saray önceki yıllarda olduğu üzere sıklıkla ziyaret edilmiyordu.

Peki, Sultan’ın önemseddiği tamirat için, Agop Kalfa nerelerin onarılması gerektiğini düşünüyordu ve bunun için ne kadar bir masraf öngörüyordu? Defterlerde tamir olunması gereken yerler ayrıntılı olarak belirtilirken, nereye ne kadar masraf yapılacağı da belirtmektedir. Bununla birlikte Agop Kalfa, yapılacak tamiratların neler olduğuna dair ayrıntıya ise girmemiştir. Buna göre Agop Kalfa onarılacak yerleri: “*harem, harem dışındaki bölümler, saray-ı hümâyûnun taşrasında olan ahırlar, has fırın, defterhane, topçuyân kışlakları, cebehâne, arabacıyân kışlakları, mehterhâne, has ahur ve sarachâne*” olarak ayırmaktadır.³¹

27 Rebiyülevvel 1198/19 Şubat 1784 tarihli defterde öncelikle harem bölümündeki onarımlar ve bunlar için ne kadar masraf yapılacağı belirtilmektedir.³² Daha sonra harem dışında kalan sarayın diğer bölümlerine geçilir. Bir sonraki bölümler ise sarayın dışında bulunan farklı yapıları ihtiva eder.

Agop Kalfa, harem bölümünde tamire muhtaç yerlerden ilkinin *kasr-ı hümâyûn* olduğunu söyler. Ona göre kasır için yaklaşık 8.640 kuruş gerekmektedir. Bu mahalde onarılacak yerler arasında *yatak odasının, divânhanenin, mermer havuzun, hamamın, kahve odasının* adı geçer. Ancak mimar defterin sonraki bölümlerinde de olduğu gibi yapıla-

³⁰ “Sâdir olan emr[ü] fermânları üzere Edirne Saray-ı Hümâyûnu ve Bâb-ı Hazret-i Sadr-ı Âli ve kışlalar ve sâir ebniyelerin bazısı tamir ve tecdîd olunacak mahalleri muayene ve tahmin için irsâl olunan Agop Kalfa kulları getirdiği defterlerin resimleri ve mesârif müfredatıdır”. BOA. D.BŞM.d., 5225. s. 2.; “Bâb-ı Hazret-i Sadr-ı Âli ve daire-i harem-i Âli ve daire-i sâirelerin bazen tamir ve bazen tecdîd”. BOA. D.BŞM.d., 5225. s. 8.

³¹ BOA. D.BŞM.d., 5225. s. 2, 7, 9, 10.

³² Öngörülen miktar 46.017 kuruştur. BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 4.

çak işleri ayrını belirtmemektedir.³³ Tamiri yapılacak yerler arasında bulunan *başkadın dairesi* ve *acemiyanın fevkanı koğuşu*, *valide sultan dairesi* ve *kasr-ı alay* (Resim 2) için öngördüğü masraf 2.300 kuruşun üzerindedir. Mesela, valide sultan dairesinde yapılacak tamiratın yanında hamamının sıva, boya işleri ve camlarının değiştirilmesi için 2.563 kuruş masraf öngörmektedir.³⁴

Defterde mimarın belirttiği *Sultan Mustafa Efendi odası*, *efendiler dairesi*, *çamaşrhane*, *horandegan koğuşu*, *başkağı gulâmı dairesi* ve *hamamı*, *acemiyan dairesi* gibi (Resim 2) yerler için öngördüğü masrafların düşük olması bu bölümlerdeki mevcut hasarların fazla olmadığını düşündürür. Bununla birlikte *ak ağalar dairesinin* tamiri için 5.830 kuruş masraf belirtmesi ise buradaki tamiratın büyüklüğüyle alakalıdır. Bu bölümdeki onarım masraflarına *kum kasr-ı hümayûn*, *mâbeyn câmi'-i şerifi*, *hurka-i saadeti's-şerife odası* ve *kasr-ı alay* da (Resim 2) dâhil edilmiştir. Ancak mimar yine tüm bu yerlerde yapılacak onarımların ayrıntılarını belirtmemektedir.³⁵

Agop Kalfa, harem dışında kalan yerlerde yapılacak tamirat için 57.899 kuruş masraf öngörmektedir.³⁶ Bunlar arasında bulunan *cihânnümâ* ve *has odanın* (Resim 2) tamiri için 2.000 kuruş belirtse de yapılacak tamiratın detaylarına yine girmemektedir. *Buhurdan odası*, *tülbend ağası odası*, *seferli koğuşları*, *silahdâr ağa yeri*, *arz odası*, *ak ağa dairesi*, *bâb-ı hümayûn*, *dârüssaâde ağası matbahlarında* (Resim 2) yapılacak tamiratların neler olduğuna dair bir ayrını da bulunmamaktadır. Bununla birlikte masraflar içinde *saray-ı hümayûn-ı enderûnda* kullanılacak kurşunlara harcanacak 15.828 kuruş önemli bir yer tutar. Ayrıca *bostaniyân kışlalarındaki* kiremitlerin değiştirilmesi için de 2.125 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilir.³⁷

Bu bölümde bazı kasırlar için gerekli olan tamirata da değinilmiştir. Bunlar, *yıldız kasr-ı hümayûnu*, *tebdil kasr-ı hümayûnu*, *kasr-ı sepetçiler*, *kasr-ı iftâriyye-i hümayundur*. Ayrıca köprülerde yapılacak onarımlardan da söz edilir. Mimar, *Mamak köprüsü* için 2.176, *av kapusu yakınındaki köprü* için 800, *Sepetçiler köprüsü* için ise 300 kuruş masraf öngörmektedir.³⁸

Defterde *saray-ı hümayûnun taşrasında olan ahurların tamir ve tecdidi* başlığı altında ahırlarda yapılması gereken tamiratlar belirtilir. Bunlar arasında *şadırvan ahuru*, *odalar* ve

³³ Mesela kahve odasının sadece tamir edilmesi, hamamın ise camlarının değiştirilmesi ve sıva yapılması belirtilir. BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 4.

³⁴ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 2.

³⁵ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 3-4.

³⁶ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 6.

³⁷ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 4-5.

³⁸ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 6.

şadırvan için 21.352 kuruş gerektiği³⁹, bu mahaldeki *cami ve minaresinin, hatab anbarı ve kapısının, otluk anbarı odalarının, katır ahurunun* da tamirata ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır.

Has furunda yapılacak tamiratta fevkanî odaların, sundurmanın, iki adet hamamın adı geçer. Yapılması gereken masraf ise 2.412 kuruştur. Bununla birlikte *yemekhane*de duvar ile matbahın kapısı ve fevkanî odaların tamire ihtiyacı vardır.⁴⁰

Mimar, yukarıda üzerinde durulan tüm bu tamiratlar için toplam 139.488 kuruş masraf öngörmektedir. Bu masraf içinde önemli bir tutarı *divân-ı kasr-ı hümayun* ile sarayın enderun bölümünde kullanılacak olan kurşun ve şadırvan ahurunun tamiratının oluşturduğu görülmektedir.

11 Rebiyülahir 1198/4 Mart 1784 tarihli ikinci defter *sarayın bölümlerini, kızları, mehterhâneyi ve ahurları* ihtiva eder.⁴¹ Genel olarak sarayın dışında kalan bölümlerde yapılacak tamiratların belirtildiği defter yukarıda üzerinde durulan defterin devamıdır. Zira ikinci defterin sonunda, yapılacak olan tamiratlar için öngörülen 199.340 kuruşluk masrafın⁴² önceki defterdeki masrafları da ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki; ikinci defterde her bölüm için yapılacak tamiratın masrafları ayrı olarak verilmiş ve bunların toplamı yaklaşık 59.650 kuruş tutmuştur. Son sayfada ise toplam olarak belirtilen 199.340 kuruş önceki defterdeki 139.488 kuruş ile birlikte elde edilen tutarı oluşturur. Sonuç olarak 1198 tarihinde sarayda yapılması düşünülen tamiratlar için mimar, 199.340 kuruş masraf öngörmektedir.⁴³

İkinci defterde, *bâb-ı hazret-i sadr-ı âlî ve daire-i harem-ı âlî ve daire-i sâirelerin* başlığı altında belirtilen bölümler için öngörülen masrafın 32.662 kuruş olmasının yanında, önceki mekânlarda olduğu gibi burada da yapılacak işlerin ayrıntıları belirtilmemektedir. Bununla birlikte kimi yerlerde yapılacak işlere ise değinilir. Mesela *divân-ı âlî mahallinin* ve *arz odasının* boyaya ihtiyacı vardır.⁴⁴

Onarılması gerekli görülen bir başka yer *kâgir defterhanedir*. Yapılacak tamirat için 2.848 kuruş masraf öngörülmüş ve üst örtüdeki kurşunlar ile ahşap kısımlarda çalışılması gerektiği belirtilmiştir. *Topçiyân kışlaklarında* da benzer bir çalışma yapılması

³⁹ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 6.

⁴⁰ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 7

⁴¹ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 8-10.

⁴² BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 10

⁴³ Hesabın toplamında küçük farklılık görülmektedir. Mevcut durum kimi yerlerde öngörülen masraflarda bazen tenzilat yapılmasından kaynaklanmaktadır. İkinci defterin sonunda toplam 199.340 kuruş belirtilmiş ancak iki defterin toplamında elde edilen ise 199.138 kuruştur.

⁴⁴ Defterin bu bölümünde tamir edilecek yerler arasında: “*çavuş başağa dairesi, tezkireci efendiler dairesi, arz odası tamir ve boyası, hasır odası, gedikli ağaları odaları, hazine dairesi, kebir hamam, mehterler ve saraçlar dairesi, matbah odaları, tebdil kapusu ve kapucu odaları, aşçıbaşı odası ve ahurlar, çukadaş koğuşunda ve muhızır ağa takımları, orta kapu, harem tarafında fevkanî üç aded odanın*” adı geçmektedir.

planlanmıştır. Buna göre kapı üstündeki fevkanî odaların kiremitlerinin değiştirilmeye, sağ taraftaki tahtânî odaların ve kapı üstü kurşun örtünün tamire ihtiyacı vardır.⁴⁵

Cebehâneliğin farklı bölümlerinde yapılması gereken onarımlar olsa da harcanması öngörülün tutar azdır. Yaklaşık 2.292 kuruş masraf düşünülen bu bölümde, *fevkanî odanın, mahbûshane ile mahzenin, kapı derûnunda câm'i şerifin ve yine fevkanî çavuş odasının* tamir edilmesi, *barut anbarının* ise kiremitlerinin değiştirilmesi gerekmektedir.⁴⁶ Defterde adı geçen *arabacyân kıslalarında* yapılacak onarımlar da *cebehânelikte* olduğu gibi farklı bölümleri ihtiva eder. Tamirat için belirtilen 2.808 kuruş ile *fevkanî odaların, orta kapı derûnundaki odaların, zâbitân odalarının, kethuda odasının, havuz üzerindeki fevkanî iki odanın, kethuda odası civarındaki duvarı ve kapı üstündeki kurşun örtüsünün* tamiri yapılacaktır.⁴⁷

Son sayfada iki yerin daha adı geçer: bunlardan birincisi olan *mehterhânedede neferât odalarının* üst örtüsünün kiremitleri değiştirilecek ve kapı üstü fevkanî odalarının zeminini tamir edilecektir; ikinci yer *has ahur ve saraçhanede* ise *mehterhânedede* olduğu gibi odaların ve üst örtünün tamiri yapılacaktır.⁴⁸

3.2. 17 Muharrem 1201/9 Kasım 1786 Tarihli Defter

Üzerinde durulacak bir diğer defter I. Abdülhamid'in ölümünden üç yıl öncesine aittir.⁴⁹ Önceki iki defterden yaklaşık iki yıl sonrasına ait bu defterde Saray-ı Cedîd-i Âmir'e'de tamire muhtaç olan yerlerin daha ayrıntılı olarak tasvir edildiği görülür. Özellikle yıkılma tehlikesi olan odaların tespiti yapılmış ve bu bölümlerin onarımı için ihtiyaç duyulan malzeme ayrıntılı olarak belirtilmiştir.⁵⁰

⁴⁵ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 9.

⁴⁶ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 9.

⁴⁷ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 9.

⁴⁸ BOA. D.BŞM.d., 5225, s. 9.

⁴⁹ "Dâru'n-nasr ve'l-meymene mahrûse-i Edirne ce'alehe'llâhu Te'âlâ fi-sûnihi'l-aliyyede vaki Saray-ı Hümâyûn'un bazı mahalleri inhidâma mâil olduğuna binâ'en syânêt-i mîrî vâcibesine riâyet olunmak şartıyla keşif ve muayene ve muhtâc-ı tamir olan mahall ve mevâzi' tül ve arz ve kad ve umku ve hesâb-ı terbî'isi beyân olunarak müfredât üzere memhûr ve mümmâ defteri Dersââdet'e irsâl olunmak bâbında bu dâ'îlerine ve mahrûse-i mezbûre Bostancıbaşı ağa ve Hâssa mimarı hulefâsından Başhalife el-Hâc Ebûbekir Ağa kullarına hitâben şeref-efzâ-yı sudûr bulan emr-i cihân-mutâ', mahrûse-i mezkûre mahkemesine vürûd ve ba'det-tescîl imtisâlen lehü kabel-i şer'-i kavîmden irsâl olunan Eyüb Efendi ve Kâtib Süleyman Efendi, Bostancıbaşı ağa tarafından mürsel Ocak Kethudâsı Mustafa Ağa ve Yazıcı Hâfız Ali ve husûs-ı mezkûra tayin buyurulan mûmâ ileyh el-Hâc Ebûbekir Halife ile Saray-ı Hümâyûn-ı mezkûra varıp cânib-i mîrî mesârif-i beyhudedan syânêt olunarak Saray-ı Hümâyûn-ı mezkûr ebniyesinin inhidâma mâil ve tamire eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olan mahall ve mevâzi' mimar-ı mûmâ ileyh ma'rifetiyle kemâl-i taharri ve ihtimâm birle keşif ve muayene ve mesâha ve terbî'isi hesâb ve vaz' olunan mahall ve mevâzi'in müfredât defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Tahriren: Fi'l-yevmi's-sâbi' aşer min Muharremi'l-harâm sene ihdâ ve mi'eteyn ve elf [17 Muharrem 1201/9 Kasım 1786]". BOA. D.BŞM.d., 5458, s. 2.

⁵⁰ BOA. D.BŞM.d., 5458; Defterde adı geçen yerler: "Hırka-i Saâdet odası, Arz-ı Hümâyûn Odası, Sofa Kasr-ı hümâyûnu, Taht-ı Hümâyûn Soba Odası, Mabeyn Câmi'i, İkballer Odası, Hazîne Odası, Taht-ı Hümâyûn Odası, Divânân-i Kebîr, Aynalı Kasr-ı Hümâyûn, Kasr-ı Valide, Efendiler Dairesi, Yeni Efendiler Dairesi, Hastalar Hamamı, Başkağı galûmî odası, Dârüssaade Ağası odası, Alay Kasr-ı Hümâyûnu, Harem bekçiler odası, Teberdârân Kethudâsı dairesi,

Keşif çalışmasına öncelikle harem ve çevresinden başlanmış, daha sonra diğer bölümlere geçilmiş, son olarak da Saray'ın dışında kalan bölümlerin keşfi yapılmıştır. Defterde adı geçen ilk yer Saray'ın içindeki *arz odasının* karşısında bulunan *hurka-i saâdet odasıdır*.⁵¹ Odanın sağındaki mevcut duvarda kırılmış olan *masnû cam* duvarın yenilenmesi gerektiği ve bu mahalde beş rub ayna cama ihtiyaç olduğu belirtilir.⁵²

Arz-ı hümayûn odasında yapılacak tamirat farklılık gösterir. Mesela odada kullanılmak üzere *beş [silik]* ayna istenmiştir.⁵³ Ayrıca odanın önündeki bölümün tabanının yağmurdan dolayı çöktüğü ve bunun da yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte odada kullanılmak üzere boya da istenmiştir.⁵⁴ Ayna camının ihtiyaç duyulduğu bir başka yer ise *sofa kasr-ı hümayûn*udur. Ayrıca kasrın duvarlarının alt kısmında bulunan ve yıkılmış *-harap olmuş-* olan *kâşilerin* yerine konulması için üstâdiyeye de ihtiyaç olunmaktadır.⁵⁵

Mimar, *taht-ı hümayûn soba odası* olarak belirtilen odanın divan kısmının tavanının yağmurdan dolayı zarar gördüğünü *-yıkıldığı, hasar gördüğü-* ve *"tezhible musanna işlemeli tavanın"* yenilenmesi gerektiğini söyler. Aynı yerde mevcut çerçevede üç adet cam aynanın eksik olduğuna da dikkat çeker. Odada yapılması gereken başka işlerde vardır. Mesela odanın dehlizinin mevcut bağdadî tavanına üç kat nakışlı sıva yapılması gerekmektedir.⁵⁶

Onarılacak yerler arasında *mâbeyn* çevresi ve *mâbeyn câmisinin* de olduğu görülür. Mâbeyn yolu önünde bulunan *"üç sra kuşaklı, sütunlu ve payandalı açma başlı çengar boyalı parmaklığın"* tamire ihtiyacı olduğu, bununla birlikte *mâbeyn camisinin* sağ tarafındaki duvarın ise bazı bölümlerinin yıkıldığı ve çöktüğü için yenilenmesi gerektiği belirtilir.⁵⁷

Harem-i hümayunda bulunan *ikballere* ait bölümler için ön görülen onarımlar arasında, odanın sol tarafındaki dolma duvar yıkıldığından yerine sütunlu ve payan-

Cihannimâ, Bâb-ı Hümayûn, Ağalar Kapısı, Çukadar Ağa koğuşu, Has Oda, Kilerli ve Seferli ve Hazineli daireleri, Seferli odası, Hazine dairesi, Silâhdar Ağa dairesi, Ak Ağalar koğuşu, Helvahâne, Matbah-ı Âmirî, Ağa bahçesi, Zozbekçi Dairesi, Mamak Bahçesi, Sepetçiler Kasrı, Bostaniyân Kethudası Dairesi"dir.

⁵¹ "Saray-ı Hümayûn derününde vâki' Arz Odası mukâbilinde Hurka-i Saâdet vaz' olunan odanın cânib-i yemininde mevcut duvarda şikest olunan masnû' cam duvar teçdidi ve müceddeden binası". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 2.

⁵² BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 2.

⁵³ "Arz-ı Hümayûn Odası demekle ma'rûf mahalle beş [silik] ayna geçme". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 2

⁵⁴ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 2

⁵⁵ "Kasr-ı Hümayûn-ı merkûmun duvarı zeylinde münhedim olan mevcut kâşiler mahalline vaz' ve üstâdiyesi". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 2.

⁵⁶ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 2.

⁵⁷ "Tarik-i merkûm ittisâlinde zevketli mehdâbetlü efendimiz hazretlerine mahsus olan Mâbeyn Câmi'-i Şerifi'nin cânib-i yemininde vâki' duvarın bazı mahalli münhedim ve bazı mahalli dahi inhidâma mâil olmağla mahalline ikisi bir arabalık ta'bir olunan cabadan dikme sütunlu ve payandalı duvar teçdidi me'a üç kat sva". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 3.

dalı, üzeri üç katlı sıvalı yeni bir duvar yapılması⁵⁸, ayrıca odanın önündeki dehlizin tavanının da boyanması sayılmaktadır.

Defterde, *taht-ı hümayûn odasının* kubbesinin tamire ihtiyacı olduğu⁵⁹, yine bu mahalde bulunan dolma duvar ile odanın yakınında bulunan *divân-hâne-i kebîr* odasının örtüsünün tamiri ve yıkık kâşilerin de yerlerine konulması gerektiği belirtilir.⁶⁰ Ayrıca mimar, *aynalı kasr-ı hümayûn*un durumunu pek parlak görmemektedir. Zira oda için 468.000 akçe gibi yüksek bir bütçe öngörür.⁶¹ Bununla birlikte kasrın yanındaki büyük havuzun *-havz-ı kebîr-* etrafına parmaklıkları bir asmalık yapılacağını ve bunu için de 112.500 akçe gerektiğini belirtir.⁶²

Efendiler dairesi ve çevresinde yapılması planlanan onarımlar da farklı tamiratları ihtiva eder. Mesela odanın dolma duvarının tamiri ve kimi camların tamamlanması, ayrıca dairenin dehlizindeki sütunların hasarlı olduğu için değiştirilmesi gerekmektedir. Onarılması düşünülen bir başka yer ise dairenin solunda bulunan dolma duvar ve yanındaki yerin bağdadî tavanıdır. Tavana üç kat nakışlı sıva yapılması istenmektedir.⁶³ Tavan kısmının tamire ihtiyacı olan bir başka yer ise *efendiler dairesindeki* büyük odadır. Bunlardan başka dairenin önündeki mermer döşemenin yenilenmesi⁶⁴ ve kimi yerlerdeki eksik camların tamamlanması gibi işler de sıralanır. Efendiler dairesinin bulunduğu mahalde bir de *gülhanenin* adı geçer. Buranın etrafındaki sütunlu ve payandalı dolma duvar ile derûnundaki kuşun örtünün tamir edilmesi gerektiği belirtilir.⁶⁵

Onarılacak bir başka bölüm ise *valide sultan hazretlerinin hamamının* yakınındaki *camekânlı odadır*. Odanın duvarlarının tamiri, ayrıca hamamın kubbelerindeki eksik camların da tamamlanması istenmektedir.⁶⁶ *İkballer horandelere* kullandığı mekânlarda yapılması öngörülen onarımlar: çamaşırhanenin dolma duvarının tamiri ve eksik camların tamamlanması, dairenin sağında ve solunda bulunan odaların dış kısımlarına üç

⁵⁸ "Harem-i Hümayûn'da vâki' ikballer horandası odasının cânib-i yesârında dolma duvarı münhedim olmağla enkâzıyla mahlûtan sütunlu ve payandalı, üzeri üç kat sıvalı dolma duvar teçdidî". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 3.

⁵⁹ "Sultan Mehmed Han-ı Gâzî aleyhi rahmetü'l-Bâri hazretlerinin bina buyurdıkları kubbeli taht-ı hümayûn odasının musanna' kubbe tavanında... tamirleri". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 3.

⁶⁰ "Bu mahalde münhedim olan mevcut vaz'ı kâşiler mahalline vaz' üstadîyesi". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 4.

⁶¹ "Aynalı Kasr-ı Hümayûn mâil-i inhidâm ve kâbil-i isti'mâl olmamakla enkâzıyla mahlûtan teçdidî". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 4.

⁶² BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 4.

⁶³ "Efendiler dairesi tarafının cânib-i yesârında vâki' dolma duvarları bazı mahalleri münhedim ve bazı mahallî dahi mâil-i inhidâm olmağla sütunlu ve payandalı enkâzıyla mahlûtan dolma duvar teçdidî me'a üç kat sıva". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 5.

⁶⁴ "Daire-i merkûmenin pişgâhında mermer döşemeleri mâil-i inhidâm olmağla mahallinden ihrac ve yine mahalline vaz'-ı üstadîye". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 5.

⁶⁵ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 4-5.

⁶⁶ "İsmetlü cennet-mekân Valide Sultan hazretleri dairelerine hamam ittisâlinde camekân odasının dolma duvarı münhedim olmağla enkâzıyla mahlûtan sütunlu ve payandalı dolma duvar teçdidî me'a üç kat sıva". BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 5.

kat sıva yapılması, ikballere ait hamamdaki eksik camların tamamlanması, bağdadî tavanın ve hamamın yanındaki altı adet kenifin üst örtüsünün tamir edilmesi olarak sıralanmaktadır. Ayrıca hastalara ait çamaşırhane matbahının çevre duvarı ile kapılarının da tamire ihtiyacı vardır.⁶⁷ Camları eksik olan bir başka yer ise *başkapı gulâmı daire-sinin* hamamıdır. Ayrıca dairenin yakınında bulunan ve ayrıntılı olarak tasviri yapılmış başka bir mekânında adı geçer. Buna göre mimar, mekânı şöyle tasvir eder: “*mahall-i merkâm üttisâlinde üzeri kiremid sakıflı ve tahtı tavanlı dökme sütânlu etrafı bölme dolma duvarlı kapı memşâlar ve âbdesthâne münhedim olmağla enkâzıyla mahlûtan tecdidi*”.⁶⁸

Defterden anlaşıldığı kadarıyla *dârü’s-sa’âdeti’s-şerîfe ağası hazretlerinin dairesi* dehlizinin üzerindeki kurşun örtünün de tamire ihtiyacı vardır.⁶⁹ Ayrıca divanhanenin çerçevelerinin bazılarının camlarının değiştirilmesi ve tavanın onarılması, bu kısmın çevre duvarının dış kısmına da sıva yapılması gerekmektedir.⁷⁰

Mimar, harem bekçilerine ait odaların üzerindeki kiremitlerin değiştirilmesi, eksik tahtaların tamamlanması ve camların yenilenmesi, ayrıca *teberdârân kethudâsı dairesinin* üzerinin aktarma kiremit, tahta döşeme ve pencere kanatlarının, dolma duvarın da bazı kısımlarının tamirini yapılacak işler arasında sıralamaktadır.⁷¹ Divan-ı Hümâyûn’un batısında yer alan mumhânenin yanındaki mehteran kullarının kullandığı odanın üst örtüsünün onarımı da yapılacak tamiratlar arasında yer almaktadır.⁷²

Mimar, *alay kasrı-ı hümâyûnu*’ndaki hasarın şiddetli rüzgârlardan meydana geldiğini söyler. Buna göre odaların camları kırılmıştır. Ayrıca mimara göre kasrın üst örtüsünün onarılması, odaların etrafındaki duvarlar ile bölmelerde sıva yapılması zorunludur.⁷³ Saraydaki bir başka kasır olan *cihan-nümâ kasrının* ortasında bulunan *taht-ı hümâyûn odasındaki* bağdadî tavan ile duvardaki nakışların da tamire ihtiyacı olduğunu belirtir. Alay kasrında olduğu gibi burada da şiddetli rüzgâr odanın üst örtüsüne zarar vermiş ve kurşunları kaldırmıştır. Cihan-nümâ’da bulunan kebir odanın bağdadî tavanı ile buraya bitişik *kahve odasının* bağdadî tavanının hasarlı olduğu, üzerinin münakkaş sıva ile onarılması gerektiğine de dikkat çeker.⁷⁴

⁶⁷ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 5.

⁶⁸ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 6.

⁶⁹ “*Dârü’s-sa’âdeti’s-şerîfe ağası hazretlerinin dairesi dehlizinin üzerinde kurşun püşîdeleri mahallinden hareket etmekle yine mahalline vaz’-ı üstâdiyesi*”. BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 6.

⁷⁰ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 6.

⁷¹ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 6.

⁷² “*Divân-ı Hümâyûn olan mahallin cânib-i garbîsinde vâki’ Mumhâne üttisâlinde mehterân kullarına mahsus olan sundurma sakfının üzerinde olan kurşun püşîdesi seksen altı tarihinde bâ-fermân-ı âli kurşunları mahallinden ihvâc olup yeri hâli kalmağla müceddeden kurşun ferş ve sakfın ve tahtında tavanın tecdidi*”. BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 7.

⁷³ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 6.

⁷⁴ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 7.

Şiddetli rüzgârların zarar verdiği bir başka yer ise Saray-ı Hümayûn'un etrafını çeviren duvarlardır.⁷⁵ Ayrıca *bâb-ı hümayûn* üzerindeki bağdadî tavanın ve *bâb-ı hümayûn*'ün arkasındaki *kapıcıbaşı ağasının nöbet yerindeki* mevcut odaların kirişlerinin ve tavanının da onarılması gerekmektedir.⁷⁶ *Bâb-ı hümayûn*'da olduğu gibi *akağalar kapısı* üzerindeki mevcut bağdadî tavanın hasarlı olduğu ve nakışlı üç kat sıva ile boyanması gerektiği belirtilir.⁷⁷

Kurşun örtülerinin değiştirilmesi gereken yerler arasında *has odanın* dehlizi⁷⁸ ile *hazine dairesi koğuşunun* adı da geçmektedir.⁷⁹ Has odada yapılması gereken bir başka tamirat ise dış kapısının kanatları kaybolduğundan dolayı yenilenmesidir. Hazine dairesi koğuşunda bulunan iki adet odanın tamiri, hamamın ise mevcut zank taşı ve kurnalarının yenilenmesi istenmektedir.⁸⁰ *Seferli dairelerinde* ise üst örtüdeki kiremitlerin değişmesi, tavanın onarımı, buradaki mevcut döşemenin yenilenmesi ve koğuştaki dolma duvarın beyaz sıva ile onarımı gibi farklı işler sıralanır. Ayrıca mimar, seferli hamamının ve dehlizinin bazı yerlerinde meydana gelen yıkılma ve çökmelere de dikkat çekmektedir.⁸¹

Arz-ı hümayun kapısına bitişik olan *ak ağalar koğuşu* üzerindeki kurşun örtünün de bazı mekânlarda olduğu gibi değiştirilmesinin yanında koğuşun iç kısmının duvarlarına sıva yapılması ve bu kısımda bulunan çeşme odasının dolma duvarının tamiri de gerekmektedir.⁸²

Defterden anlaşıldığı kadarıyla *helvahâne odalarının* bazı bölümlerinde yıkılma ve çökme meydana gelmiştir. Ayrıca bu kısma bitişik duvarların ve mevcut caminin üzerindeki tavanın da tamire ihtiyacı bulunmaktadır. Bununla birlikte burada bulunan aşçı neferâtın odalarının bazı yerlerinin yıkıldığı ve yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilir. *Matbah-ı âmîrenin* arkasında bulunan iki kat neferât odaları da aynı akıbete uğramış görünmektedir. Yapılacak tamiratlar arasında, *matbah-ı âmîrenin* karşısında bulunan bir dizi oda, *dış kiler dairesinde* bulunan *câmi'-i şerîf* ile odaları da sayılmaktadır. Bununla birlikte *matbah-ı âmîre* önünde yer alan *dergâh-ı âlî yeniçerilerin* ikamet ettikleri sâyebânın bazı bölümleri, tavanı ve tabanı tamire muhtaçtır.⁸³

⁷⁵ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 7.

⁷⁶ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 7.

⁷⁷ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 7.

⁷⁸ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 8.

⁷⁹ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 8.

⁸⁰ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 9.

⁸¹ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 8.

⁸² BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 9.

⁸³ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 9.

Üst örtüsündeki kiremitlerin değiştirilmesi gereken yerler arasında *bâb-ı hümayûnun* sağ tarafında bulunan *zülüflüler dairesi*⁸⁴ ile sarayın iç tarafında bulunan *ağa bahçesi* olarak tanınan bölümdeki kasır sayılmaktadır.⁸⁵ *Közbeği dairesinde* ise iç kısımların ve döşemenin tamiri, ayrıca yine burada da kiremitlerin değişmesi zorunludur.

Mimar, defterde bazı köprülerin adını da zikreder. Buna göre Mamak köprüsü şiddetli buzdan tahrip olduğundan, yerine “*bir arabalık cabadan kazık ve bağlamalı üzeri kezâlik batanlı ve batan döşemeli etrafı korkuluklu*” köprü yapılması gerekmektedir. *Sepetçiler kasr-ı hümayûnu* önünde bulunan Tunca Nehri üzerindeki köprü de hasar görmüş ve mimar Mamak köprüsüne benzeyen bir tasarımla yerine “*bir arabalık cabadan kazıklı ve bağlamalı ve payandalı üzeri batanlı döşemeli etrafı korkuluklu mükemmel köprü*” yapılacağını belirtmiştir.⁸⁶ Ayrıca *Sepetçiler kasr-ı hümayûnunun* karşısında bulunan boştancıbaşı ağalara mahsus dairenin damının, bazı bölümlerinin tamirinin yanında kasrın odalarında, divânhânedede, etrafındaki duvarlarında, tahta döşemelerinde ve bölme duvarlarının da onarıma ihtiyacı vardır.⁸⁷

Defterde onarılacak yerler arasında belirtilen *bostaniyân kethudâsi dairesinde* de yapılacak tamiratlar farklılık gösterir. Mesela dairenin üzerindeki kiremitlerin değiştirilmesi ve dairenin bitişindeki hamamın tamirinin yanında, *bostaniyân-ı hâssaya* ait kışlak odaların üstündeki örtünün kiremitlerinin ve odaların yanında bulunan orta hamamın cehennemlik kısmının tamiri yapılacak işler arasındadır.⁸⁸ Defterin sonlarına doğru *mücrimler zindanı* olarak belirtilen yerdeki tamiratların üzerinde durulur. Bunu göre zindanın etrafındaki parmaklıklar zamanla harap olduğundan yenilenmesi ve *mahbushanenin* de yeni bir matbah ocağına ihtiyacı olduğu belirtilir.⁸⁹

1201/1787 yılında hazırlanan tamir projesinde onarıma ihtiyacı olan yerler yukarıda belirtildiği şekliyledir. Defterin sonunda tüm bu işler için öngörülen toplam tutar ise 41.851,5 kuruş⁹⁰ (Resim 7) olarak hesaplanmıştır.⁹¹

⁸⁴ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 9.

⁸⁵ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 9.

⁸⁶ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 10.

⁸⁷ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 10.

⁸⁸ BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 10.

⁸⁹ “*Mücrimler Zindanı etrafında keşide olunan parmaklıklar mücrim-ı zaman ile harap olup mücrim muhafazası adımı’l-ımkân olmağla mahall-i merkûmâdiört sıra kuşaklı çifte (?) misilli parmaklık tecdidi*”. BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 10.

⁹⁰ Tüm onarımlar için toplam 41.934,5 kuruş (5.032.166 akçe) hesap çıkarılmış, bundan 83 kuruş indirim yapılmış ve 41.851,5 kuruş olarak belirlenmiştir. BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 11.

⁹¹ *Sâdır olar emr-i şerifleri mücebince derûn-ı defter-i keşifte mezkûr mahâll ve mevâzî’i keşif ve ru’yet eden Serhalife-i Mi’marân-ı Hâssa el-Hâc Ebûbekir halife ve sâir hulefâlar kulları ile bül-müzâkere tedkik ve taharrî olunarak fiyatları vaz’ ve hesap olundukda bi-hesâb-ı kuruş yalnız kırk bir bin dokuz yüz otuz dört buçuk kuruş yirmi altı akçeye bâliğ olup inşaallahu Teâlâ bina ve ihyâsına irâde-i alîyye ta’allük edip ne vechile bina ve ihyâ buyurulur ise ba’det-tekmil tekraren keşif olunmak şartıyla bu mahalle şerh verildi. Emr u fermân devletlü inâyetlü sultanım hazretlerindir. Bende Hâfız İbrahim Ser-mi’marân-ı Hâssa hâlâ”. BOA. D.BŞM.d., 5458. s. 11.*

4. Sonuç

18. yüzyılın sonlarında, 1786 yılında devletin gelirlerinin 14.555.683,5 kuruştan, 1788 yılında 13.254.500 kuruşa düştüğü dönemde Saray-ı Cedid-i Âmire'de yapılmak istenen tamirlere neden gerek duyulmuştur?⁹² Tekrar yazının başına dönersek Abdülhamid-i Evvel, Edirne'de bulunan Saray'ın tamir edilmesini devletin büyüklüğünün bir gereği, aynı zamanda da düşmanlara korku verecek bir girişim olarak değerlendirmektedir. Öyleyse sultanın bunu yaparak bir anlamda politik bir amaç gütmüş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kullanılmayan⁹³ bir sarayı onarmak⁹⁴ ekonomik anlamda devlete önemli bir yük getirecek olsa da, Sultan bu projeye girişmekten geri durmadı. Zira çalışmada üzerinde durulan defterlerde mimarların da söylediği üzere sarayın mevcut durumu pek de iyi görünmemekteydi. Yapılmak istenen tamiratlar ise önemli bir tutarı oluşturmaktaydı. Her ne kadar Abdülhamid saltanatının son üç yılına kadar -1787- neredeyse on üç yıl herhangi bir savaşla meşgul olmasa da devletin ekonomik durumu hiçbir zaman iyiye gitmedi. Zirâ bu tarihten sonra Ruslar ile başlatılan savaş ekonomiyi daha da zor bir duruma sokacaktı. Anlaşılan o ki savaş, Sultan'ın Saray-ı Cedid-i Âmire'de başlatmak istediği projelerin "nafile" bir girişim olarak kalmasına da neden oldu. Ancak bu durumda, şöyle bir olasılıktan söz edilebilir: Abdülhamid, Ruslar ile savaşa girmenin kaçınılmaz olacağını düşündüğünden, devleti güçlü gösterme düşüncesiyle bu tür girişimlerde bulunmuş olmalıydı. Zira yukarıda üzerinde durulan Sultan'ın hatt-ı hümayununda belirttiği gibi, büyük devlet olmanın önemli göstergelerinden biri düşmana korku salmak ve dostta güven vermektir. Bu yaklaşımdan yüzyıllar sonra Saray-ı Cedid-i Âmire hakkındaki bilgilerimizi borçlu olduğumuz Rıfat Osman da sarayın varlığını sürdürmesi gerektiğine dikkat çekmekteydi: *Saray-ı Cedid-i Âmire'nin tesisi devletin fatiha-i ikbaline müsadif olduğu gibi eyyam-ı zavali de yine o devletin bir dem-i hüsrandır.*⁹⁵

⁹² Bk. Çelik, *a.g.e.*, s. 79, 82; Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 165.

⁹³ Bilindiği üzere III. Ahmed'in saltanatı sonrasında, III. Mustafa'nın 1182/1768(69) senesindeki ziyaretinden sonra padişahlar Edirne'yi pek kullanmamışlardır. Osman, *a.g.e.*, s. 42.

⁹⁴ Bu noktada şunu da belirtmek gerekir; Abdülhamid'in saltanat yıllarında sadece Ediren'deki Saray-ı Cedid-i Âmire'deki onarım çalışmaları başlatılmamıştır. Bunun yanında özellikle İstanbul'da da mimari faaliyetler yürütülmüştür. Bk. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 26-33.

⁹⁵ Osman, *a.g.e.*, s. 9.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.),

Başmuhâsebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.) 5225, 5458, 5477

Mühimme Defterleri, nr. CLXC.

Kâmil Kepeci (KK.) Teşrifâtçılık Defterleri, nr. 676

Sadâret Teşrifât Kalemi (A.TŞF), def. Nr. 350.

Cevdet Saray (CS.), 6497, 7202, 7956, 8275, 8480.

Hatt-ı Humâyûn Tasnifi, (HAT.) 58529.

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.) 00138

Rûzmerre, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, yazma nr. 1001

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Evrak (E.) 7029

Diğer kaynaklar

Abdurrahman Hibri, *Enisü'l-Müsâmirîn (Edirne Tarihi 1360-1650)*, Çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999.

Ahmed Bâdi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne –Edirne Şehri Bahçeleri– (Edirne Şehri Tarihi)*, c. I, Çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2000.

Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: (1100-1200)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Aktepe, Münir, “Abdülhamid I.”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. I, (1988), ss. 213-216.

———, “Ahmet III.”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. II, (1989), ss. 34-38.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisi İlk Devri*, c. I, İstanbul 1966.

Baykal, İsmail Hakkı, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953.

Baysun, M. Cavit, “Abdülhamid I.”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 1, (1978), ss. 73-76.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

Çelik, Gülfettin, *1750-1792 Yılları Arasında Osmanlı Devletinin Merkezi Hazine Gelir ve Giderleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

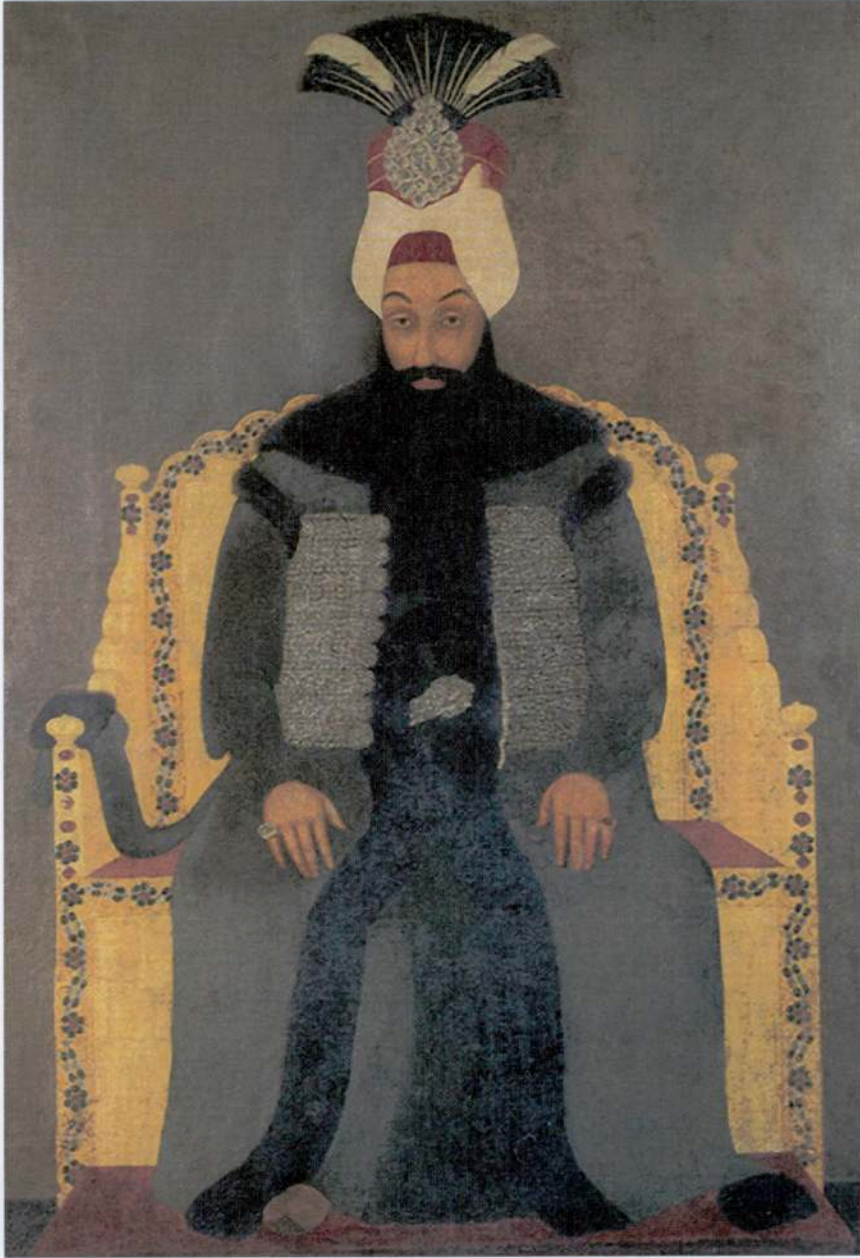
Demir, Önder, *Belgelerle Saray-ı Cedid-i Âmire-i Edirne*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

Evlîya Çelebi, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. III, Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

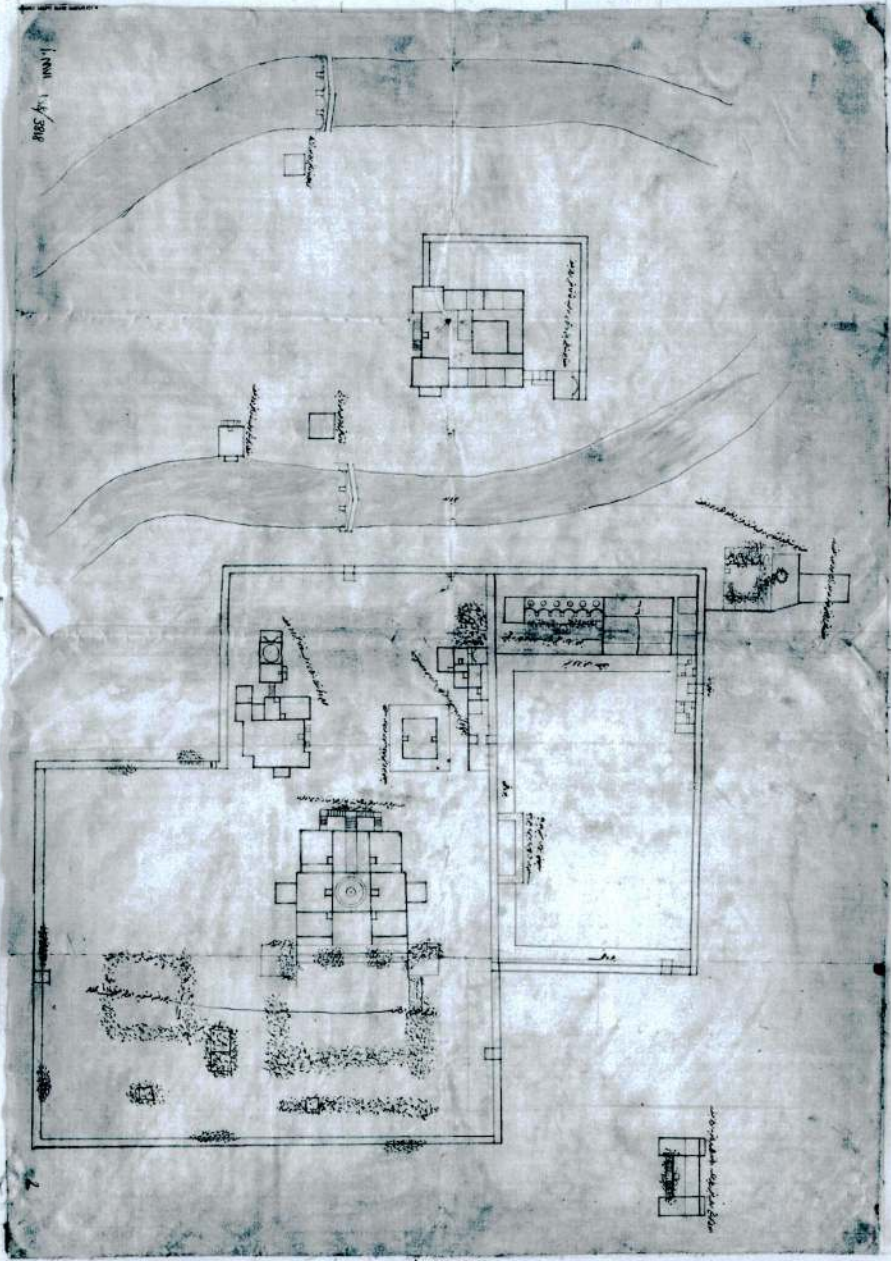
Eyice, Semavi, “Edirne Mimarı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, (1994), ss. 431-442.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. E. Kılıç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998.

- Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasi-yi Devlet-i Âliye-yi Osmaniye: Teessüs-i Devlet-i Âliyeden Cennet-mekân Sultan Abdülmecit Hanın Evahir-i Saltanatına Kadar Güzeran Eden Zamana Aittir*, c. 2, Matbaa-yı Ahmet İhsan, İstanbul 1909.
- Kawamoto, Satoshi, "Edirne Eski Sarayı", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2011*, (2012), ss. 43-48
- Kazancıgil, Ratip, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 1999.
- Kütükoğlu, s. M., "İstanbul'da Ekmeğin Temininde Devletin Rolü (XVIII-XIX. Yüzyıllar Arşiv Kaynakları)", *Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi, Prof. Dr. Nejat Göyünç Özel Sayısı*, 7, (1997), s. 55-74.
- Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, Haz. G. Kunt ve H. Aynur, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul 1996.
- Osman, Rıfat, *Edirne Sarayı*, Yay. Ahmet Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Pamukçuyan, Kevork, "Hassa Mimarı Edirneli Agop Kalfa (1738-1803)", *Tarih ve Toplum*, c. 12, sy. 72, (1989), ss. 24-25.
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939.
- Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, Ankara 2001.
- Sertoğlu, Mithat, "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", *Resimli Tarih Mecmuası*, c. V, (1954), ss. 3462-3463.
- Şehsuvaroğlu Bedi, "Osmanlı Padişahlarının Akıbetleri", *V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Eylül 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1960, ss. 392-410.
- Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-zâde Fındıklık Süleyman Efendi Târîhi Mür'î'tevârih*, c. II/B, Ed. M. Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.
- Uluçay, M. Çağatay, "Saraylı Kadınlara Ait Mektuplar Üzerine Bir Araştırma", *V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Eylül 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler*, (1960), ss. 411-430.
- , *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, Şaka Matbaası, İstanbul 1950.
- , *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Ünver, Süheyl, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947.

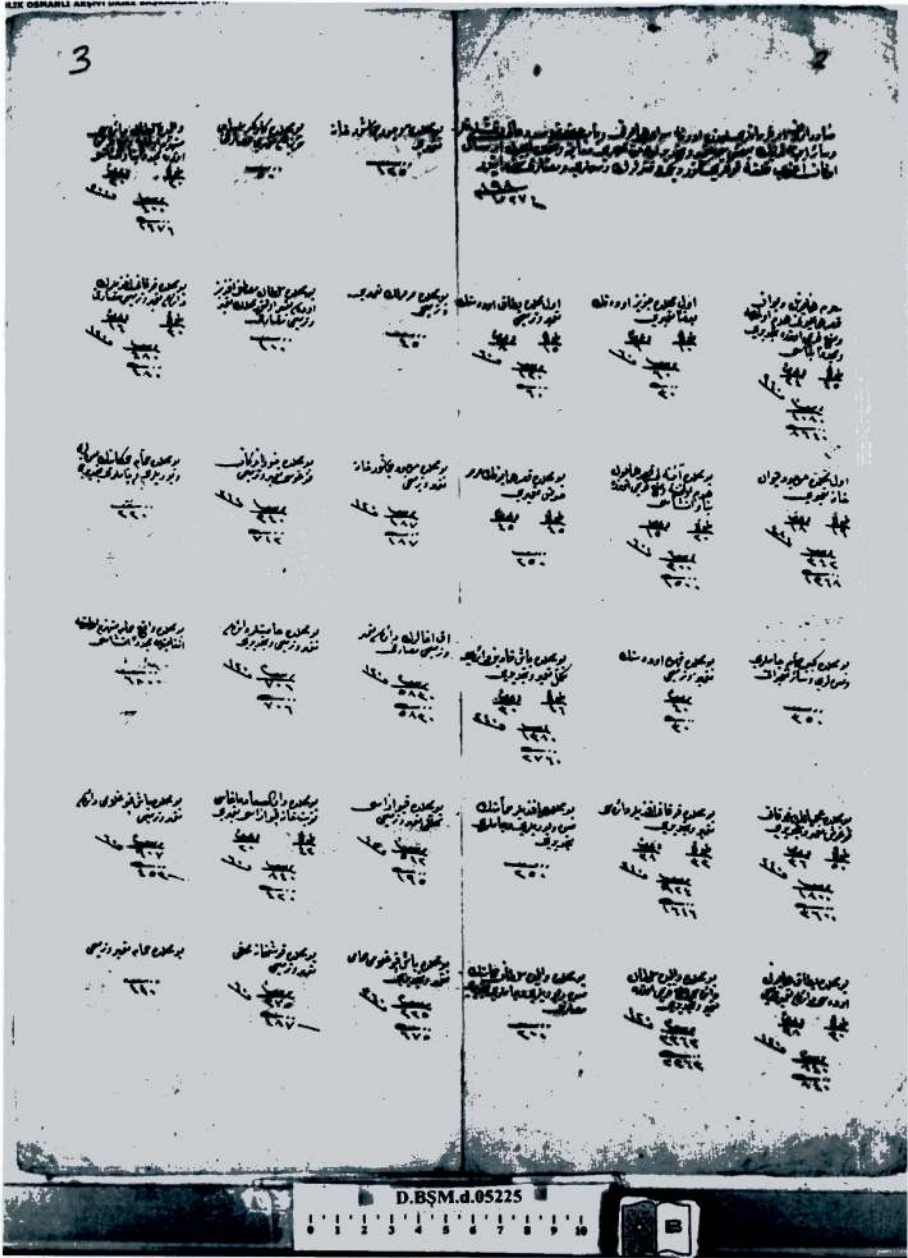

Resim 1. Sultan I. Abdülhamid, Topkapı Sarayı Müzesi 17/22, 168x106 cm, tuval üzerine yağlıboya (İrepoğlu, 2000).

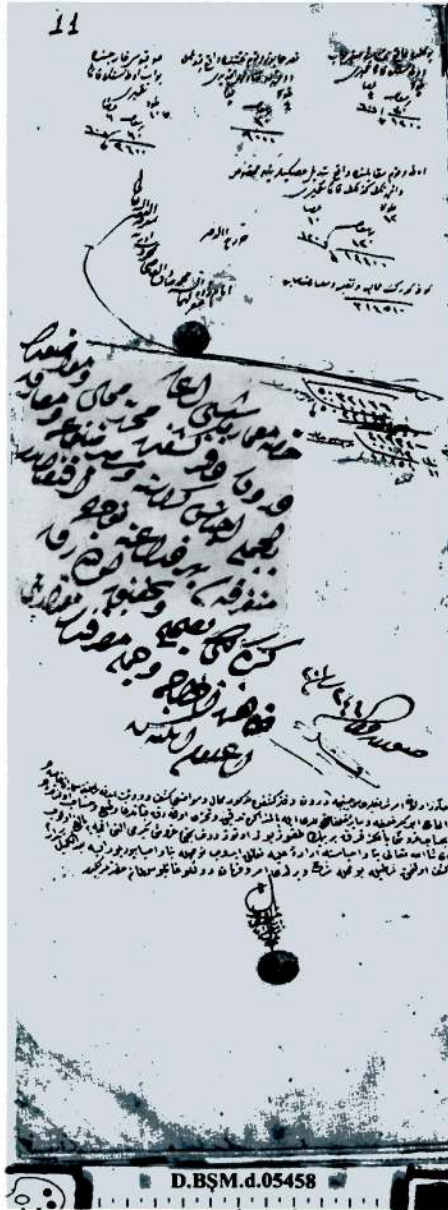

LMVL.00138

Resim 3. Edirne Sarayı; 14. Ca. 1265/7 Nisan 1849 yılında yapılacak tamirat için hazırlanan planı.

Resim 4. BOA. D.BŞM.d. 5225 no'lu defterin 2 ve 3. sayfaları

Resim 6. BOA.D.BŞM.d. 5458 no'lu defter 11. sayfa